

Tıp ve sanat: Sanatta tiptan tipta sanata

Prof. Dr. Haydar Sur

1986'da İstanbul Tıp Fakültesinden mezun oldu. 1988'de Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bulaşıcı Hastalıklar Dairesinde ve 1989-1996 yıllarında ise İstanbul Sağlık Müdürlüğünde Müdür Yardımcısı olarak görev yaptı. London School of Hygiene and Tropical Medicine'da Halk Sağlığı Yüksek Lisansı yaptı. 1996'da İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünden doktora derecesi aldı. 1998'de Halk Sağlığı Doçenti, 2003 yılında Sağlık Yönetimi Profesörü oldu. Halen Biruni Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanı olarak görev yapmaktadır.

Hekimler geleneksel olarak hastalarıyla ilişkilerinin kesinlikle nesnel olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu görüş, günümüzde yeni yeni filizlenen bir başka görüşle yer değiştirmeye başlamıştır. Bu yeni düşünce modelinde duygusal ve düşünsel adanmışlık değerli sayılmakta ve desteklenmektedir. Bireysel bir rahatsızlık oluştuğunda, bunun ne olduğunu anlamak kadar kişinin yaşamında ne manaya geldiğini anlamak da etkili hekimlik uygulamaları için önemlidir. Bütün sağlıkçılar için geçerli bir şey söyleyelim: Sağlık profesyonellerinin kendi biasları ve ön kabulleri hasta adına onları yargı hatalarına götürebilmektedir. Hastalarla bir arada olurken kendi korkuları, endişeleri, anksiyeteleri ve duygusal esneklikleri araya girmektedir. Böylece hastadan tamamen ayırık durarak nesnel tutum alma çabaları bir bakıma yara almakta; adanmışlık, afilyasyon ve yansıtıcı uygulama şekline dönmüş olmaktadır (1). Anais Nin, “Biz nesnelere onların olduğu gibi değil, bizim gördüğümüz gibi algılarız” diyor. Tıbbın zaten doğası gereği melezi yapısı, yarı pozitif bilim yarı sosyal bilim hali, uygulamaların bilimsel aktivite mi yoksa zanaat mı olduğu konusunun da hep gündemde kalmasına yol açmaktadır. Yenice bir deklarasyon yayımlanmadıysa, on yıl kadar önce Dünya Hekimler Birliğinin New York Kongresi Bildirgesinde “Hekimlik bilimsel bilgiyi en yoğun kullanan olmakla birlikte yine

de bilimsel bir çalışma değil bir zanaat uygulamasıdır” denmişti. Bu söylemden yola çıkarak “hekimin subjektivitesinin her şeyin üstünde olduğu ve her durumda dilediği kararları alabileceği” sonucu çıkarılmasın; sonsuz özerklik diye bir şey yoktur! Her şeyi dibine kadar standardize etmeye kalkışmak da robotluğu, hastalara “x” muamelesi yapmayı ve ruhsuz bir kalıp olmaktan öteye geçememeyi getirmektedir. Son 20 yılda yaşanan ağır standardizasyon çabaları, belgelendirme ve akreditasyonda kantarın topuzunun iyice kaçması, sigorta ve ödeme sistemlerinin süreçlerin tamamına girip işlemlerin bir bir kontrol altına alınması, teşhis-tedavi-bilişim teknolojilerinin sağlık hizmetlerini tamamen domine etmesi gibi gelişmeler hem hekim hem de hastaları robotlaşmaya doğru götürmüştür. Bütün bu gelişmelerden sonra hekimliğin bozulmuş şirazesini tekrar düzeltmek adına 20. yüzyılın son dönemlerinde gündeme tekrar getirilen ve özellikle 21. yüzyılda gittikçe yayılan “tıpta insani bilimler” adlı bir rüzgâr dikkatleri üstünde topluyor. Bu akım, hekim olarak halen görev yapanları ilgilendirdiği kadar hatta ondan daha fazla tıp öğrencilerini ve “tıp eğitimi” alanıyla uğraşan akademisyenleri ilgilendiriyor. Sağlıkta insani bilimler; yaratıcı ve güzel sanatların (görsel, işitsel ve performans sanatları) ve insani bilimler (edebiyat, dilbilim, hukuk, felsefe, ilahiyat vb.) insan sağlığı ve iyilik haline katkı vermesini ve bunu geliştirmesini hedeflemektedir. Her

“Boş zamanlarımda bale ve matematikle uğraşıyorum, bunlar benim şiirim kuvvetlendiriyor”
(Paul Valery)

ne kadar sağlıkta insani bilimlerin kökleri uzun bir süre önceye götürülebilse de bunun sistemli bir yapısının ancak 21.yüzyılın ilk çeyreğinde olduğu söylenebilir. Sağlıkta insani bilimlerin perspektifi ya diyalojik (müzakereci, özneler arası seslerin ve farklı gerçeklerin dile geldiği) ya da monolojik (tek sesli, gerçeğin otoriter sesi) olarak belirir. Buna göre, odaklanma ya aksiyolojik (anlamla, değerlere ve estetiğe önem veren) ya da epistemolojik (olgusal bilgiye dayalı) oluşur. Sağlıkta insani bilimler, sağlık bilimlerinin bir alternatifi değildir. Ancak sağlık bilimlerinin paradigmasına zıt bir paradigma ileri sürer ve sağlık bilimlerinin tamamlayıcısı haline gelir (2).

Tıpta insani bilimler, tıbbın sanat yönü ile yakından ilişkili olmasına rağmen aynı şey değildir. İngilizcede “doctoring” ifadesiyle anlatılan tıpta insani bilimler tarafıdır. Güzel dilimizde zaten hikmet kökeninden gelen “hekimlik” bu ifadeyi karşılamaz mı acaba? Gerçek anlamda hekimlik için iletişim becerileri, diğerkâmlık, öz-farkındalık, yargı, profesyonellik ve kişiliğin sosyal ve kültürel boyutta geliştirilmesi gerekiyor. Bu da uzun yıllar içinde kendine rehber ve rol model edinerek, uygulama yapılarak ortaya çıkacak bir gelişmedir. Geçmişte hekimliğin güzel örneğini ortaya koyan büyüklerimiz bu konularla ilgili ders okumamışlardı ama usta-çırak ilişkisinde bunları edinebilmişlerdi (herhalde!). Bu gerçek, “hekimliğin formasyonunda bu konularda derslere

Hekimler geleneksel olarak hastalarıyla ilişkilerinin kesinlikle nesnel olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu görüş, günümüzde yeni yeni filizlenen bir başka görüşle yer değiştirmeye başlamıştır. Bu yeni düşünce modelinde duygusal ve düşünsel adanmışlık değerli sayılmakta ve desteklenmektedir. Bireysel bir rahatsızlık oluştuğunda, bunun ne olduğunu anlamak kadar kişinin yaşamında ne manaya geldiğini anlamak da etkili hekimlik uygulamaları için önemlidir.

yer verilirse sorun çözülür” görüşünü çürütmektedir (3). Tıpta insani bilimlerin tek dünya görüşü yoktur. Bu, genellikle pozitif bilimlerde söz konusu olur. Gerçek diye kabul edilen tartışmasız bir durum da yoktur. Bu nedenle pozitif bilimlere göre insani bilimler sayısız ve büyük farklılıkları barındırmaktadır (4). Tıpta insani bilimler; insani bilimler (edebiyat, felsefe, etik, tarih ve din), sosyal bilimler (antropoloji, kültürel çalışmalar, psikoloji, sosyoloji ve sağlık coğrafyası) ve güzel sanatlar (edebiyat, tiyatro, sinema ve görsel sanatlar) arasında kalan bir alandır. Giderek küresel anlamda bu çabalar yoğunlaşırken, değişik disiplinlerin (edebiyat, sanat, yaratıcı yazarlık, drama, sinema, müzik, felsefe, etik, antropoloji vb.) yaratıcı ve entelektüel güçlerini üzerinde toplamakta ve tıp eğitimi hedeflerine ulaşmada bunları kullanmaktadır. İnsani bilimler, değişik kişilerin görüşlerini bir araya getirerek sorulara cevap bulmada ve hatta soru ortaya atmada çok yararlı olmaktadır. Bu noktada sanat bilime yardımcı olabilir. Günümüzde hekimler gibi hastalar da sağlık hizmeti kullanımı aşamalarında değişik kararlar vermek durumundadır. Kültürüne, dinine, yaşadığı toplumun görgü kurallarına ve geleneklerine göre herkesin bir etik anlayışı vardır ve bunlar farklılıklar içinde karşımıza çıkmaktadır. Hekimler arasında bu farklılıkları azaltan ve hekimi hem hastasının hem de diğer meslektaşlarının görüşlerine de yaklaşır ve ilişkilerine anlam katan

potansiyeliyle tıpta insani bilimlere önem vermemiz gerekiyor.

Biyoetik ve tıp etiği

Biyoetik, sağlık hizmetlerinin genel ahlakını belirlemektedir. Bilim ve teknoloji gelişirken sağlık hizmetleri ve tıp da gelişmektedir. Yeni konular içinde bu unsurların birbirini geliştirici bağlantılar olmalıdır. Klinik etik ise klinisyenlerin hizmet verirken hastalara ve ailelerine duyması gereken saygıyı anlatmaktadır. Bu saygı, klinisyenin sorumluluk taşıyabilen saygın bir kişi olmasıyla taçlanır.

Edebiyat ve tıp

Daha önceleri “edebiyatta tıp” diye ifade edilen kavram, aslında insani bilimlerin iki kolu olan tıp ve edebiyatın birbiri ile ilişkisini anlatmaktadır. Bu ilişki işletme deyimiyle bir “şirket evliliği” değil, edebiyat ve tıp arasında bir diyalog içermektedir. Bu diyalogdan umulan üç türlü yarar vardır (2): Birincisi, hekimlerin hastalarını daha iyi anlamasına yarayacak özellikleri edinmesinde hastaların hikâyelerini okumak ve onlarla ilgili yazılar yazmak çok yararlı olmaktadır. İkincisi, edebiyatla uğraşmak ve edebi konularda tartışmalar yapmak hekimlerin biaslarını ve varsayımlarını anlamada kendilerine yardım etmektedir. Üçüncüsü, hekimliğin ahlaki ilgilendiren yönüne hekimlerin eğilip bu alanda kendilerini güçlendir-

melerine yol açmaktadır. Sanat, özellikle edebiyat, birbiriyle ilişkili ama ayrı ayrı katkılar sunmaktadır. İnsanoğlunun ortak deneyimi denilebilecek kazanımların paylaşımında, bireysel farklılıklara ve her bireyin biricik (yekta) varlığına ilişkin gerçeklere, dilin ve dolayısıyla düşüncenin zenginleşmesine yol açmaktadır. Edebiyatta ruhun gıdası sayılabilecek birçok karakter zenginlikleri vardır ve bunlar toplumsal vicdan ve duygulanım oluşturmaktadır (5). Konumuzla daha yakından ilgili olarak söylersek, hekim-hasta ilişkilerini ele alan birçok edebiyat ve diğer sanat dallarından eserler ortaya çıkmıştır ve bunların bazıları da çok ironik -aslında çok insani- durumları ele almaktadır. Edebiyatın yüksek düzeyine çıkabilmiş eserler bizim dilimizi de çok zenginleştirecektir. Bu yeni kelimelerle düşünce ve ifade gücümüzün katlanarak artacağı ortadadır. Tıp ve sanatın ortak bir amacı vardır: Doğada tam olarak sonuç bulamayan durumları sonuca ulaştırmak, ideale ulaşmak. *“Bu çok yüksek dikkat ve özen isteyen bir şeydir. Hekim hastasına dikkat kesilir, sanatçı da doğaya, toplumsal ilişkilere ve özümzeye... Tıbbi uygulamaların bilimsel bir faaliyet değil de sanatsal bir faaliyet olduğunu ileri sürenler de bu çıkış noktasını kullanmaktalar”* (6). Bugüne kadar tıp eğitiminde uygulanan standart müfredat içinde etik ve profesyonel davranışla ilgili standartlar vurgulanmıştır, özellikle son 10 yılda iletişim becerilerinin önemi tıp eğitiminde belirginleştirilmiştir. Gelin görün ki, bu çabalar istenilen iletişim düzeylerine erişmeye yetmemiştir. İletişimin tekniği anlatılırken böyle tekniklere niye ihtiyaç duyduğumuz yine es geçilmiş oluyor. İnsanı insan olarak görmeye yarayacak her şey burada hastaların lehine sonuç verecektir. Ayrıca bir tıp veya tıpta uzmanlık öğrencisi için olduğu kadar yaşam boyu öğrenme sarmalına girmiş her hekim için şunu ileri sürebiliriz: Tıpla ilgili şeyleri öğrenirken üzerimizde bir baskı oluşuyor, burada bir mecburiyet kokusu vardır ve bu koku insanın

öğrenme sürecindeki bütün zevkini silip süpürür. Hâlbuki aynı öğrencinin veya hekimin edebiyatla, müzikle tiyatroyla vb. uğraşırken öğrendikleri onu zevk içine çeker ve hayatını zenginleştirir (7). Sanatın bizatihi terapötik etkisi de yüzyıllardır biliniyor ve atalarımız bu açıdan dünyaya öncülük etmişlerdi. Müzikle tedavi öz be öz yaklaşımımız olduğu halde bunu Batılıların yaklaşımından önemsemeye ve öğrenmeye muhtaç kalmamız ironik bir durum değil mi?

Bu arada spor, ille de spor. Son dönemlerde obezite ve diyabet halk sağlığı sorunu olarak gündemimizin göbeğine oturunca aklımız başımıza geldi. Spor ve hareketli yaşamın beden sağlığı üzerine yararlarını ele alır olduk. Ancak sporun akıl ve ruh sağlığına etkilerine, dayanma gücümüzü artırmasına ve mücadele direncimizi pekiştirmesine değinen olmuyor. Fizyoterapistler kas ve kemik üstüne konuşadursunlar, sporun ruh sağlığı kısmını da birilerinin ele alması gerekiyor. Aynı zamanda takım ruhu oluşturması, zor zamanlarda çözülmeyen bir arada mücadele edebilme yetilerimizi güçlendirmesi, bir arada ortak hedef için iş birliğiyle rol alma becerilerinin öne çıkarılması... Sağlıklı bir toplumu bu altyapı olmadan kurabilir miyiz? Ondan sonra varsa hasta, yoksa hasta, o reçete aşağı bu tahlil yukarı. Bazı sosyolojik çalışmalarda sanatın ve sporun (buraya sporu da eklemek gerekiyor), mahalle bilincini ve komşular arasındaki özlenen ilişkiyi kurmada büyük yarar sağladığı bulunmuştur. Sanatın ve sporun sadece sağlık sektörünün profesyonellerine değil, hizmetin kullanıcı tarafına da büyük katkı potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Hem hizmeti sunan hem de alanın beden ve ruh sağlığına olan etkilerini objektif çalışmalarıyla kanıtlarken sosyal yapının güçlenmesini de unutmamak gerekiyor. Sahi sağlığın, beden ve ruh boyutu yanında bir de sosyal yönü yok muydu?

Bazı sosyolojik çalışmalarda sanatın ve sporun, mahalle bilincini ve komşular arasındaki özlenen ilişkiyi kurmada büyük yarar sağladığı bulunmuştur. Sanatın ve sporun sadece sağlık sektörünün profesyonellerine değil, hizmetin kullanıcı tarafına da büyük katkı potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Hem hizmeti sunan hem de alanın beden ve ruh sağlığına olan etkilerini objektif çalışmalarıyla kanıtlarken sosyal yapının güçlenmesini de unutmamak gerekiyor. Sahi sağlığın, beden ve ruh boyutu yanında bir de sosyal yönü yok muydu?

Sonsöz

“Sanat gerçek değişime yol açacak yeni yeni muhayyile şekilleri oluşturur.”
J. Oppenheimer.

Kaynaklar

- 1) Felice Aull, What “The Literature, Arts, and Medicine Database” is and How to Use It- Resource for A New Paradigm in Training Doctors, *thewriteplaceatthewritetime.org* (Erişim Tarihi: 15.12.2016).
- 2) Wikipedia the free encyclopedia., <https://en.wikipedia.org>. (Erişim Tarihi: 15.12.2016).
- 3) Jack Coulehan, What is Medical Humanities and Why? *Literature, Arts and Medicine Blog*, January 25, 2008. Çevrimiçi: <http://medhum.med.nyu.edu/blog/?p=100>. (Erişim Tarihi: 15.12.2016).
- 4) Brendan Rapple, *The Humanities, Summer 2009 Presentation*, Simmons College.
- 5) Rosalia Lelchuk Staricoff, *Research Report 36, Arts Council England, Arts in Health: A Review of The Medical Literature*.
- 6) P Anne Scott, *The Relationship Between The Arts and Medicine*, *Med Humanities* 2000;26:3-8 doi:10.1136/mh.26.1.3.
- 7) Johanna Shapiro ve Lloyd Rucker, *Can Poetry Make Better Doctors? Teaching The Humanities and Arts to Medical Students and Residents at the University of California, Irvine, College of Medicine*, *Academic Medicine*, Vol. 78, No. 10/October 2003.